

**Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет» (Україна)
Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана (Німеччина)**

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ НА КОРДОНАХ ЄВРОПИ:
ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ**
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Ужгород – 2019

УДК 327 (4+477) (1-04) (063)

ББК Ф4 (4), ОлО

Т 52

Толерантність на кордонах Європи: вимір для України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ; [Упоряд.: І. Вегеш, М.Колодій; Відп. за вип.: М. Вегеш] : Ужгород, ФОП Наумченко Н.В., 2019. – 144 с.

У виданні подано матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України», що представляють результати обміну досвідом між Німеччиною та Україною щодо впровадження в освітню сферу інноваційних проєктів, спрямованих на формування політичної, етнічної і конфесійної толерантності, навичок успішної міжкультурної комунікації та попередження конфліктів.

Тематика доповідей об'єднана у чотири розділи і розкриває питання теоретичних підходів до вивчення толерантності, особливостей міждисциплінарних досліджень феномену толерантності, специфіки міжкультурного, міжрелігійного, міжетнічного діалогів та практик проєктування простору толерантності в Україні.

Видання здійснено у межах проєкту «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України», у співпраці з Мюнхенським університетом Людвіга Максиміліана (LMU), за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. Керівник проєкту – проф. Маркус Фогт.

Упорядники:

Ігор Вегеш та Маріанна Колодій

Відповідальний за випуск:

Микола Вегеш

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Протокол № 4, від 21 березня 2019 року).*

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна)
© Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана (Німеччина)

Війна Росією поклала край добрим стосункам між представниками майже всіх релігій по кордону з Росією. Бо їх вірні, принаймні в особистостях, що їх представляють, підтримують позиції своїх властей, а вони на боці офіційної державної політики.

1. Мартинюк Е. Конвергентні процеси релігійного життя нашого часу// Християнство доби постмодерну. Наук. збірник. За ред. А.Колодного. – К., 2005.
2. Frick H. Vergleichende Religionwissenschaft. - Berlin und Leipzig, 1928.

Світлана Хрипко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СТРИЖЕНЬ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНИХ ВИЯВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Феномен світової культури можна вважати духовно-ментальною таїною величної симфонії, де гармонійно поєднано мелодію національних культур, неординарні мотиви етнічної традиції та непересічні нотки найсучасніших постмодерних символів. У чому ж криється синтез вічного і тимчасового в історії етносу, нації, суспільства, певного колективу і кожної людини особисто; в чому ж полягають ті джерела, які виплекали обрії унікальної національної самобутності та об'єднали всіх і кожного під терміном „людство” – питання, проблематика яких є актуальною в житті кожної людини, кожної спільноти, кожної епохи... Будь-яка війна закінчується мирною угодою, будь-яка темрява закінчується надходженням світла. Це є можливим виключно завдяки такому феномену, такій здатності, такому стрижню міжлюдської взаємодії як толерантність. Чинник толерантності завжди вплетений в простір духовного, етнічного, національного, ментального, релігійного. Саме від рівня і змісту толерантності як такої залежить гармонія чи дисбаланс співіснування різних національних і релігійних спільнот.

Світоглядний плюралізм, релігійне розмаїття – характерні ознаки сучасного українського суспільства [1. С.13]. Але в просторі політичних, міжнаціональних, міжконфесійних взаємин, певним чином, простежується і тенденція нетерпимості. Нетерпимість має різні форми вияву – від байдужості до відкритої ворожнечі. Не можна не погодитись – нетерпимість є граничною межею толерантності (терпимості) [1.С.13]. Практична і футурологічна актуальність проблеми стала основою відповідного наукового дискурсу. Так фундаментальні основи феномену толерантності є сферою досліджень Бабія.М [1], чинник толерантності в просторі етнопсихології українців досліджує Длінна Т. [2], до специфіки присутності тенденцій толерантності в проблемі межовості України як втілення проблеми маргінальності звертається Недавня.О. [3], контекст толерантності в просторі виявів української ментальності присутній в роботах Хрипко С. [4-11], чинник толерантності в просторі аксіології освіти як сфери вирішення проблематики виходу з посттравматичного стресу простежується в роботі Яценко Г. [12.С.158-

168.]. Контекстний аналіз рефлексії даного феномену дозволяє прийти до висновку, що толерантність, може бути охарактеризована як морально-практичний орієнтир поведінки соціальних агентів (партій, церков, етнічних груп, окремих індивідів) у процесі їхніх взаємин, який передбачає взаємоповагу, свідому відмову від насилля, приниження гідності один одного. В такому прочитанні толерантність можна трактувати як важливу умову соціальної регуляції міжлюдських відносин. За великим рахунком, толерантність – це внутрішнє подолання нетерпимості до «чужого» на рівні власної совісті.

Етноси... народи... нації..., „я” і „ми”, „ми” і „вони”... ідентичність... етнокультурне коріння..., етнокультурне розмаїття, етноренесанс, етновідродження... В останні часи ми все частіше стинаємось з даними словами і поняттями. Чуємо, сприймаємо (або й ні), аналізуємо, розмірковуємо, осмислюємо. Ці слова є затребуваними як на побутовому рівні, так і в політичній площині, царині науки і освіти, в сфері міждержавних реалій і прогностичних геополітичних ідеологем. Отже - актуальність етнорелігійної проблематики є беззаперечною. Адже кожна національна культура, кожна етнічна палітра сакральної мудрості, кожна історична епоха і навіть кожна миттєвість буття окремої особистості чи спільноти збагатили скарбницю духовно-ціннісного досвіду людства в історії світової цивілізації. Українська духовна культура не є винятком.

Осмислюючи специфіку присутності чинника толерантності в просторі цінностей і констант української сакральної традиції ми приходимо до наступних положень.

У більш ніж специфічній динаміці історичного процесу духовної еволюції людства, де кожна нація по-своєму неординарно і не схоже на інші спільноти йшла до вершин чи до безодні (то зникаючи під тиском геополітичних реалій, то займаючи чільне місце в поступі цивілізації), феномен української етноментальності засвідчив своє неординарне значення, зумовлюючи грані духовної „безодні” чи „височини” як у долі нації, так і у багатьох її представників. Образне мислення і багата уява, які завжди були притаманні українському світогляду, зумовили популярність ототожнення України з містичним Феніксом, що простежується в художній і науковій літературі. Фатальний збіг образного і буквального дозволив навіть представникам наукового релігієзнавства (попри всі стилістичні канони) констатувати "той прояв Божою чудодійства, завдяки якому Україна існує і фізично, і духовно, незважаючи на всю трагічність своєї долі".

Вивчення етноментальності та її релігійних ознак є однією з стрижневих тем в українській історико-філософській науковій думці. Адже рівень знаності і помітності нації в історії людства найчастіше прямо пропорційний рівню національної самосвідомості, яка уособлює глибинний пласт життєформуючих чинників-концентрів: природа, історія, мова, державність, культура, філософія, а особливо - релігія і духовність. Синтез гнучкості і міцності останніх є відбитком моральної зрілості нації, що поступово й проектує феномен менталітету.

Отже, можемо сформулювати визначення ментальності: це соціальний феномен, що в етно-національному контексті віддзеркалює специфічний “стиль” світосприйняття, який абсорбує тривалий процес духовного буття суспільства у

більш-менш сталих геополітичних, ландшафтних, соціальних і освітньо-культурних умовах. Причому першофеноменом до духовно-релігійної сфери буття є саме етноментальність, а не навпаки. Зміст останньої обумовлює як ціннісний вимір духовності, так і своєрідне ставлення до трансцендентного.

Не існуючи відірвано від своїх носіїв, феномен ментальності (що фокусується перед усе на етнічному чиннику) несе позитивне зерно патріотичного забарвлення та національної самодостатності; спонукає до пошуку інформації чи принаймні до роздумів про своє національне коріння, джерела духовності, освітньо – виховні ідеали, місце в історії тощо. Саме тому тема менталітету була вилучена з інформативних джерел в колоніальні періоди історії України і заблокована для наукового дослідження в радянський період.

Ментальність, таким чином, засвідчує себе як життєдайне і кордоцентричне ядро окремо взятого етносу, адже вона не може залишитись лише в концепції як релігія, в пам'ятках культури як духовність, в історичній інформації як зниклі нації і народи. Менталітет можна охарактеризувати як вічний шанс життєдайності, котрий залишається у нації навіть попри політику геноциду, офіційне невизнання чи заборону тощо.

Враховуючи комплексність феномену національного менталітету, відзначимо пласт його духовно-релігійних вимірів, який в україноцентричному контексті можна характеризувати такими складовими:

- помітна релігійність, що одночасно поєднується з відсутністю фанатичного струменя у вираженні віри, явним антиклерикалізмом, несприйняттям ортодоксальної догматики, незацікавленістю теологічними концепціями, толерантним ставленням до представників релігійного іншодумства, релігійно-плюралістичним світоглядом і розгорнутим досвідом вільнодумчих позицій;

- домінанта ідеї простонародності, що зумовила практичну простоту віри, перевагу емоційно-почуттєвої сфери, природо- та обрядовірство, побожність і забобонність;

- акцент жіночого мотиву в духовному досвіді, що спродукував схильність до миролюбства, дипломатизм, компромісність, толерантність, мрійливість, романтизм, чутливість, вразливість, культ матері і подружньої оселі, але й не зменшив у національній ментальності рис відгомону лицарської вдачі козацько-запорізького періоду – це: динамізм, рухливість, мобільність, відчайдушність, свободолюбство, завзятість, фаталізм і затятість, невибагливість, мужність, самодостатність, відчуття власної гідності, дух лицарства і шляхетності - риси, які в релігійному ракурсі віддзеркалились аскетичним способом життя, нехтуванням земними цінностями і іншими чинниками;

- сімейний “орієнталізм” і помітне освячення родинної тематики, які в релігійному контексті уособились не тільки тяжінням до давньоукраїнського слова "Бог" (і не витісненням його грецьким theos), а й характерним ототожненням розуміння Бога з господарем і хазяїном окремої оселі-господи, багатством і благодійництвом, що засвідчують широковживані словоповтори і словотворення: "Господь Бог", "Господи, допоможи", "Дай Боже" тощо;

- тяжіння до "світла", "добра", "краси", "миру" як складових вищої Духовної Істини, яке в релігійному зрізі зумовило помітне ігнорування т.зв. "темних сил" (в національному релігійному світогляді, як язичницького, так і християнського періодів світ демонології та світ антихриста ніколи не вважався рівним за своїми силами та обсягом влади зі "світом Божественним"). Це, на нашу думку, спродукувало відсутність духовного протиставлення і чіткої духовної поляризації добра і зла в духовному досвіді українства;

- помітний духовний кордоцентризм, що в поєднанні з феноменом "українського традиційно-динамічного консерватизму" засвідчив не тільки життєдайність гуманістичного ядра національного менталітету, універсальність і природність головних його рис, а й спроможність протистояти комплексу асимілятивних течій і цим унебезпечувати націю в часи лихоліття.

Беззастережна орієнтація на західні/східні норми і цінності життя без урахування ментальних особливостей нації, духовного, освітнього та історичного досвіду України є, на нашу думку, хибним шляхом. Духовно-національне відродження України можливе при толерантному ставленні до інших цінностей, за умов вивчення і дослідження цінностей і констант, власне, українських. Увесь комплекс виявів української ментальності, за великим рахунком, втілює етно-національну специфіку репрезентації толерантності як загальнолюдської цінності і духовного фундаменту для мирного співіснування.

1. Бабій М. Толерантність: теоретичні та практичні засади // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української асоціації релігієзнавців і відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України № 4. - Київ-1996. - С.13-24.
2. Длінна Т. Деякі етнопсихологічні аспекти української релігійності // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української асоціації релігієзнавців і відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України № 3. - Київ-1996. - С. 27-29.
3. Недавні О. Феномен Українського християнства; між Сходом і заходом // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української асоціації релігієзнавців і відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України № 5. - Київ-1997. - С.40- 44.
4. Khrypko Svitlana. A WIDOW'S IMAGE ON THE BIBLE PAGES – Київські філософські студії [Текст] : Матеріали наукової конференції (м. Київ, 17-18 травня 2018 р.) : тези доповідей.- С.164-169
5. Хрипко С. А. Геополітика та геопсихологія як джерела формування специфіки української релігійності та характерних ознак національної ментальності // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 29 (42). – С. 50-59.
6. Хрипко С. ЦІННІСНА АКЦЕНТУАЦІЯ СТАТУСУ І ОБСЯГУ ЗАХИЩЕНОСТІ ВДОВИ І СИРОТИ В СТАРО- ТА НОВОЗАПОВІТНІЙ ТРАДИЦІЇ // Схід . Аналітично-інформативний журнал. — 2018. - №3 (155) .-С.49-53
7. Хрипко С. А. Постать і образ вдови в українській та біблійній традиції // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 28 (41). – С. 7-25.
8. Хрипко С. А. Віфлеєм – в родині кожного з нас // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 30 (43). – С. 9-16.
9. Хрипко С. А. Геополітика та геопсихологія як джерела формування специфіки української релігійності та характерних ознак національної ментальності // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 29 (.42). – С. 50-59.
10. Хрипко С.. Трипільські Венери і українські Мадонни – молитва Небу втілена в землі // Наука про культуру: культурологія, CulturalStudies, культуроведение. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015 – С.266-286.

11. Хрипко С. Духовно-релігійні вияви української ментальності [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.11; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2003. 189 с.
12. Яценко Г., Хрипко С. Комунікативна складова аксіології освіти як духовний феномен і праксеологічний інструмент подолання посттравматичного стресу в умовах війни // Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни – Міжнародне науково-практичне видання/ за ред.: І.Маноха, Г.Собчук. – Том II – Варшава – Київ Пан-Гнозис, 2018. –634с.

Олег Шепетяк,
доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

ДРУГИЙ ВАТИКАНСЬКИЙ СОБОР ЯК ВИРАЗНИК ДОКТРИНИ ТОЛЕРАНТНОСТІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У ХХ столітті відбулась одна з найважливіших подій в історії сучасної Католицької Церкви – Другий Ватиканський Собор, який тривав у 1962-1965 роках. Собор був скликаний і відкритий Папою Іваном XXIII (1958-1963), а після його смерті роботою Собору керував Папа Павло VI (1963-1978). Собор не прийняв жодної нової догми і не поборював ніякої ересі. Натомість поставив собі за ціль новим поглядом подивитися на міжцерковні і міжконфесійні відносини. Собор став кульмінаційною точкою розвитку доктрини толерантності Католицької Церкви. Наслідком Собору стали серйозні реформи в житті Церкви. Собор ухвалив шістнадцять документів. Першим документом Собору є Конституція про Священну Літургію «Sacrosanctum Concilium» (Святий Собор). Цим документом Собор реформував літургію римського обряду. Головним новаторством цієї конституції є наближення літургії до народу. Собор дозволив служити літургію національними мовами, хоч нормативною мовою римської меси залишається латинська. На практиці служіння меси латиною після Собору стало рідкістю, а в більшості католицьких храмах використовуються місцеві мови. Змінилася архітектура храмів: досі в римо-католицьких храмах головні престоли стояли біля абсиди, так що священник міг стояти тільки задом до людей; тепер у храмах встановлюють престоли так, щоби священник міг під час меси стояти лицем до людей. Досі Тілом і Кров'ю Христовими причащалися тільки священники, а мирян причащали тільки Тілом Христовим. Собор дозволив під час урочистих святкувань причащати мирян двома видами. На практиці причастя мирян двома видами стало загальноприйнятим. Були змінені ризи духовенства на більш прості і скромні. Якщо досі миряни були здебільшого пасивними спостерігачами літургії, то тепер їм передана значна частина служіння. Окрім цього змін зазнали літургійні молитви, церковний календар, піснеспіви тощо. Богослужіння наповнилось біблійними читаннями. Незважаючи на те, що ця конституція стосується передовсім літургії римського обряду, введені в ній зміни торкнулися літургій усіх обрядів Католицької Церкви, які були змінені за нормами цієї конституції. В Українській Греко-Католицькій Церкві офіційною мовою літургії є старослов'янська, але після Собору українські греко-католики повсюдно почали використовувати для літургії українську мову та мови діаспори.